

Spomini na dr. Valerijo Strnad

dr. Vida Košmelj Beravs

V soboto, 14. 8. 1999, dopoldne je bila pred zdravstveno postajo v Železnikih slovesnost, na kateri so se prebivalci Selške doline poklonili spominu dr. Valerije Strnad, ki je v letih 1921–1954 službovala v Železnikih. Na pobudo krajevne organizacije Zveze borcev, Društva upokojencev in nekaterih krajevnih organizacij Rdečega križa so odločili, da se poklonijo pokojni dr. Strnadovi s spominskim obeležjem. Bronasti portret na marmornati plošči ob vhodu v zdravstveni dom je ob navzočnosti številnih krajanov odkril zdravnik Janez Podobnik, dr. med., predsednik Državnega zbora. Njeno življenjsko pot so že prej raziskovali učenci zgodovinskega krožka na domači osnovni šoli v šolskem letu 1996/97. Tudi osebno sem podala nekaj podatkov, ker sem zdravnico poznala, odkar pomnim.

Dr. Valerija Strnad se je rodila v Ljubljani leta 1890. Njen oče je bil direktor tobačne tovarne v Ljubljani. To je bila največja tovarna ročno delanih cigar viržink v Avsto-Ogrski. Njen rod izvira iz Češke.

Hiša dr. Valerije Strnad, ambulanta je bila v pritličju.
Risba: Jože Zupanc (Lokačev)

(Strnad je ptič, ki se pozimi približa človeškim bivališčem in ima v češčini in slovenščini enako ime.)

Bila je izjemno bistro dekletce. Osnovno šolo je obiskovala doma v Ljubljani. Tedaj so bile šole za dečke in deklice popolnoma ločene. Srednjih šol za dekleta ni bilo. Sicer je bilo leta 1872 ustanovljeno v Ljubljani žensko učiteljsiše, a če se je učiteljica poročila, je morala takoj zapustiti državno službo. Nekatera dekleta so obiskovala drage privatne samostanske šole, ki so jih vzgajale v glavnem za gospodinje in žene. Pač pa je v Ljubljani obstajala znamenita trgovska Mahrova šola, ki je redko kdaj sprejela tudi kakšno dekle, ta je morala plačevati izjemno visoko šolnino. Te diplomantke so običajno delale v advokatskih pisarnah. (Ena od njih, Minka Košmelj, p. d. Merova, je bila do poroke glavna tajnica predsednika deželnega sodišča dr. Alfreda Levičnika, kar je bilo za tedanje čase pravo čudo.) Gimnazija kot edina predstopnja za univerzo je bila dekletom nedostopna. Dr. Strnadova mi je nekoč pripovedovala, kako si je njen oče domislil, da bi mogla naprej študirati. Priskrbel ji je dragega domačega učitelja. Morala je trdo delati, da sta z učiteljem vsako leto predelala snov za razred gimnazije. Če se prav spominjam, se je šolsko leto končalo 15. julija. Praga gimnazije ženska noga ni smela prestopiti. Tam so

vladali samo moški, s slugom vred. Nekaj dni po končanem šolskem letu so Strnadovo pretihotapili v gimnazijsko poslopje, kjer je polagala razredne izpite in končno tudi maturo z zelo dobrimi uspehi, menda celo z odliko, česar pa ne morem zanesljivo trditi. In kakor so jo pretihotapili noter, tako so jo tudi ven. Vpisala se je na dunajsko medicinsko fakulteto, diplomirala pa na drugi najstarejši evropski univerzi, znameniti Karlovi univerzi v Pragi. Ne spominjam se, kje je poslušala predavanja iz kirurgije v četrtem letniku, na Dunaju ali v Pragi. V letniku so bile tri ženske: Židinja, Poljakinja in Strnadova. Ko je profesor vstopil v predavalnico in pogledal po avditoriju, se je strašno razburil, če je opazil katero izmed trojice. Izjavil je: "Dokler so določeni individi prisetni, ne bom predaval." Nato se je obrnil in zapustil predavalnico. Kako je potem polagala izpit iz kirurgije, mi žal ni povedala.

Zadnja dva redna zdravnika na prelomu 19. in 20. stoletja v Železnikih sta bila dr. Johann Dóminik (1894–1899) in dr. Konstantin Hirsche (1901–1921). Dóminikova hči edinka se je v Železnikih tudi poročila, z domačinom. (Ni mi znano, kje je dr. Dóminik pokopan, dr. Hirsche je pokopan v Železnikih. Njegov grob zdaj pripada družini Karla Dolenca.) Po Hirschejevi smrti je država razpisala prosto

delovno mesto zdravnika. Kljub povojnemu velikemu pomanjkanju zdravnikov so se menda javili trije kandidati, med njimi dr. Strnadova. Predložiti so morali svoj pogled na bodočo službo, danes bi rekli plan dela. Izbrana je bila – za tiste čase neverjetno – ženska. (Samo za ponazoritev: Medtem ko so v Železnikih imeli stalne zdravnike že sredi 19. stoletja, je v Poljansko dolino prišel dr. Gregorčič v Gorenjo vas šele leta 1926, v Žiri pa še kasneje.) Kot najstarejše slovenske zdravnice so znane tri: dr. Jenkova, dr. Grossmanova in dr. Strnadova. Slednja je bila menda prva!

Promovirala je leta 1916 na znameniti, drugi najstarejši univerzi v Evropi, ki jo je ustanovil češki kralj Karel Luksemburški. Staž je opravljala v praški bolnici. V letih 1917–1919 je službovala na porodniškem oddelku bolnice v čeških Budjejevicah, mestecu na jugozahodnem delu Češke, blizu meje z Avstrijo, znanem po dogodivščinah dobrega vojaka Švejka. Leta 1919 se je vrnila v domovino. Pol leta je delala kot edini zdravnik daleč naokoli v Zaječarju. Leta 1920 je nastopila službo rudniškega zdravnika v Hrastniku, kjer so bili rudarji že več let brez zdravnika. (Kako ji je ob nekdanji mentaliteti med knapi to uspevalo, si ne znam predstavljati.) Slišala sem tudi, da se je kot medicinska prostovoljka javila na delo v balkanski vojni leta 1913. V nečloveških razmerah je dalj časa zdržala v bolnici v Nišu.

Ko so leta 1921 v Železnikih izvedeli, da dobijo namesto zdravnika žensko, so bili zlasti moški zelo razburjeni, češ, k ženski pa ne bom šel, da bi se babi razkazoval! Večina moških je bila odločena, da se pritoži pri oblasteh. S svojim nastopom, mirnostjo, strokovnostjo in odločnostjo je že po dveh letih ukrotila najhujše nergače. Spoštovanje, ki so ji ga nato izkazovali vsa nadaljnja leta, je bilo neizmereno. Kot jagenjčki so se obnašali najtrši možakarji, ki jih je po potrebi najprej krepko oštela s pijanci, pretepači itd., nato pa zdravila. Vedno je zahtevala, da smo jo vsi naslavljali z gospo doktor, kar večini ni šlo v glavo. Takšno naslavljanje, ki je danes običajno, je razlagala s tem, da ko dosežeš najvišji akademski naslov, postaneš gospa in pika.

Dr. Strnadova me je poznala od rojstva dalje. Ko sem bila stara štiri leta, sem se hudo opekla. Več zdravnikov, ki so jih poklicali domači, mi je prerokovalo le nekaj ur ali dni življenja. Bila sem brezupen primer, zato me niso poslali v bolnico, da bi doma umrla. Zdravnica me je več kot dva meseca hodila vsak drugi dan previjati in negovat. Kadar sem jo zagledala med vrati, sem pričela kričati, ker so se bolečine med previjanjem še pojačale. Po dveh mesecih sem prvič stopila na noge. Moj oče je bil eden njenih "najboljših" pacientov. Vedno se je kje potolkel, polomil si je skoraj vse kosti, zaletel se je z motorjem, si dvakrat razbil glavo; vsakič ga je pozdravila. Le po zadnjem nesrečnem padcu, ko si je še tretjič razbil glavo, ni bilo več pomoči.

Teren, ki ga je obvladovala, je bil še za moškega težaven. Cesta, ki je tekla po dolini od Škofje Loke do državne meje malo pod Petrovim Brdom, je bila slaba, makadamska, z globokimi kolesnicami, ki so jih napravili težki vozovi. Ti so vsakodnevno vozili hlode in rezan les na železniško postajo v Škofji Loki. Od glavne ceste se je odcepila le ena stranska, in sicer v Bukovščico, iz Železnikov navzgor pa je vodila cesta v Sorico. (Med vojno so naredili Nemci cesto do Spodnjih Danj, po vojni pa okraj in gozdna uprava cesti iz Sorice na Petrovo Brdo in v Bohinj.) Cesto na Prtovč je leta 1938/39 zgradila vojska pri utrjevanju Rupnikove linije, odtod ime Vojaška cesta. Hribovske kmetije so imele največ kolovoze, a še tega ne vse. Tudi hribovski vozovi lojtniki so bili precej manjši od dolinskih. Ko so prišli iskat zdravnico, so na voz dali otep slame, na katerem je sedela zdravnica. Dokler se je dalo, so jo peljali. Ko ni šlo več, je morala pešačiti. Najhujše jo je čakalo pozimi v podratitovških vaseh, pod gorami, zaradi debele snežne odeje. Večkrat sem slišala, kako je izgledalo takšno popotovanje. Spredej je gazil kmet z laterno, za njim zdravnica s palico v roki in z do tal dolgim krilom, za njima pa gospodična Micka, enako oblečena, najprej zdravničina kuharica, kasneje pa družabnica in prijateljica. Pravili smo ji 'ta dohtarčna Micka'. Vsakdo od trojice je nosil nekaj materiala in potrebnih instrumentov, zlasti če je šlo za porod.

Ker je dobro poznala vse hiše in vse ljudi po Selški dolini, ni bilo redko, da je ekipa, če so jo poklicali k družinam, kjer razen kopice otrok in revščine niso premogli ničesar drugega, nosila s seboj še rjuhe, plenice, hlebec kruha in podobno.

Hodila je po šolah, ki so bile skoraj v vsaki večji vasi: Zali Log, Martinj Vrh, Sorica, Podlonk, Dražgoše, Selca, Bukovica, Bukovščica, Davča, Železniki in še kakšna. Tam je predavala in v prvem in četrtem razredu cepila otroke proti črnim kozam. Ko je stopila v razred, smo otroci iz strahu in spoštovanja kar otrpnili. Tudi ko nas je zbolelo in smo videli lastno kri, smo molčali, celo največji bojzljivci. A ko je zaprla vrata za seboj, smo vsi po vrsti zatulili in se na vse pretege drli, kot bi nas dajali iz kože.

Kot resnični družinski zdravnik je poznala vse prebivalce in njihove prejšnje bolezni. Zato ni bilo treba pripovedovati o nekdanjih boleznih, ker je t. i. anamnezo za vsakega pacienta vedela sama.

Dr. Strnadova je bila (kot dr. Fajdiga v Kranju) priznana na Gorenjskem kot ena najboljših porodničark. Reševala in rešila je množico porodic in dojenčkov, ki so pred njenim prihodom masovno umirali. Delala je vse mogoče in nemogoče posege, ki bi si jih danes brez predpriprave in ustrezne specializacije ne drznil izvajati noben zdravnik. Njen najboljši instrumentarij so bile roke, oči in pretanjen sluh. Mavčila ("gipsala") je brez rentgena, punktirala je prsni koš, trebušno votlino, hrbtenični kanal, šivala rane, operirala manjše stvari, drla zobe – brez medicinske sestre, brez anesteziista, brez ustreznega prostora, in poleg tega še sama vodila administracijo. Ker v kraju ni bilo lekarne, je sama izdelovala zdravila in vodila priročni laboratorij, skratka, bila je vsestranska. Čim dlje sem bila v službi, bolj sem jo spoštovala in se čudila njeni spretnosti in pogumu. Le kdo od današnjih zdravnikov bi si danes upal delati brez elektronike, rentgena, ultrazvoka, laserja in dodatnega medicinskega kadra?!

O njenem delu je krožilo tudi več anekdot. Kroparji in Železnikarji so imeli podobno delo in podoben način življenja, vendar so hoteli eden drugega nadvladati in so si bili zato stalni nasprotniki. Več-

krat se je zgodilo, da so se mlajši moški srečevali na pol poti v Dražgošah pod Jelenjco, danes Bičkovo skalo. Kroparji so prišli Na peči čez Jamnik, Železnikarji pa posamič po bolj skritih poteh. Beseda je dala besedo, skoraj vedno so se nazadnje še stekli in nemalokrat se je zabliskal tudi nož. Zadnje takšno "srečanje" je bilo menda okoli leta 1950, ko so Kroparji hoteli posvojiti dve Železnikarici. Čeprav nista bili na najboljšem glasu, so se domačini postavili zanj in pretep je bil tu. Kadar so bili ranjenci Kroparji, so jih Železnikarji za silo obvezali in se po skritih poteh in grmovju priplazili do dr. Strnadove. Ta je vedela, koliko je ura. Ranjence je potihoma spravila v ordinacijo, jih zašila, obvezala, nato pa jih po hudi pridigi poslala domov. Računala jim ni nič, saj niso imeli denarja. Tudi administracijo je opustila. Žandarji so sicer slutili, kaj se dogaja, vendar kljub poizvedovanju na obeh straneh niso nikoli nič izvedeli. Ko mi je še v času študija neki Kropar pripovedoval o takšnem "srečanju", in kdo je bil njegov najhujši nasprotnik iz Železnikov, ki ga je pozneje vlekel k zdravnici, nisem mogla verjeti. To je bil izredno miroljuben, tih fant, kasneje najboljši mož in oče, ki niti muhi ne bi storil nič zalega. Za povrh sta se med vojno srečala v partizanih in nekaj časa skupno partizanila kot nerazdružna, stara prijatelja.

Ne vem niti za vse funkcije, ki jih je opravljala dr. Strnadova. Bila je vodja krajevnega Rdečega križa, predavateljica, higienik, oglednik mesa (veterinarjev ni bilo), mrliški oglednik itd. Zelo trdo je držala babico, ki ji je morala poročati o vsakem porodu in jo takoj poklicati, če so nastopile najmanjše komplikacije. Poznala sem dve ženi, ki sta imeli grbo, kar nam je še v bolnišnici pri porodu nagnalo strah v kosti. Zaradi zvite hrbtenice je patološko vedno spremenjena tudi medenica, kar je lahko usodno za mater in plod. No, obedve ženi sta rodili doma pet otrok – pod budnim zdravničnim vodstvom.

Med vojno je Nemci na srečo niso selili, kot so selili žirovskega zdravnika dr. Demšarja in več štajerskih zdravnikov Slovencev. Takoj se je pridružila OF. V bolnišnico Franjo je poslala veliko materiala in instrumentov, sama ponoči kljub policijski uri

hodila na teren od Cerkna pa do Soteske, ozdravila mnogo borcev in težje ranjence poslala naprej v bolnico Franjo, tudi v nemško bolnico Golnik, pod "napačno" diagnozo. Ko je Prešernova brigada leta 1944 napadla Železnike, je najhujši boj potekal Pod Zijavko, le kakih sto petdeset metrov stran od njene hiše. Tam je v strm hrib vsekana cesta, pod približno šest metrov visoko škarko pa teče Sora. Nemci so potisnili partizane v Soro, padlo je sedemnajst partizanov. Žrtve pa so bile tudi med Nemci. Partizani so soborce reševali iz vode in jih po cesti med svinčeno točo vlekli do zdravnice, ki jih je oskrbela. Ranjenci so bili pomešani med seboj. Krvava sled je vodila od obrežja reke do zdravniščne hiše. V ordinacijo je vdrl esesovski oficir, nastavil dr. Strnadovi pištolo na prsi in zahteval, naj obvezuje samo Nemce, češ da bodo bandite tako ali tako pobili. Zdravnica je pokazala na stani visečo diplomo in Hipokratovo prisego, ki jo zavezuje, da pomaga vsakomur, ki je pomoči potreben. "Zdravila sem vse, tudi Nemce, nikogar nisem vprašala, kdo je, kaj je, moja poklicna dolžnost mi veleva, kaj naj storim. In zdaj me lahko

tudi ustrelite!" Esesovec je ni ustrelil, tako je bil presenečen. Še bolj pa je bil osupel, ko ga je izrinila iz ordinacije in veže ter se lotila obvezovanja ranjenih nemških vojakov. Nekaj ranjenih partizanov je skrila v majhni sobici, ki ji je služila za lekarno in laboratorij, druge pokretne pa je po stopnicah poslala v zgornje nadstropje, od koder so skozi okno poskakali v hrib in izginili. Tako je mnogim rešila življenje. Človek se mora pravzaprav nasmehniti, kako je slabotna ženska še pred nekaj trenutki nepomirjive sovražnike držala v šahu, da so se pred njo obnašali kot nebolgli otroci. Vsi so se bali za življenje!

Ko sem ji kljub očetovemu nasprotovanju povedala, da sem se odločila za medicino, se je kljub vedno resnemu in strogemu izrazu nasmehnila s kotičkom očesa. Rekla je, da je to od mene neka-ko pričakovala. Nato mi je naštela kup težav, ki jih bom morala premagovati. Najhujša med njimi pa je ta, da sem ženskega spola. Tedaj se je odprla in razgovorila kot še nikoli. Marsikaj mi je povedala o svojem prebijanju skozi življenje, tudi o tem, kako je napravila gimnazijo. Ko sem diplomirala, mi je pri-

Pohvala ob 30-letnici delovanja.

Za svoje delo je dobila tudi red dela 2. stopnje.

srčno ustno in pisno čestitala ter me kljub mojemu nasprotovanju pričela vikati. Rekla mi je, da sva sedaj kolegici, ki sva se pretokli skozi težak študij, in da sva si končno enaki. Nikoli, niti danes ne, se z njo ne upam enačiti! Še vedno jo izjemno spoštujem, ne le kot zdravnika, temveč kot človeka, ki je vse svoje moči posvetil prebivalcem Selške doline!

Leta 1954 se je po triintridesetih letih službovanja v Železnikih in osemtridesetih sploh odpravljala v pokoj. Ljudje so bili zaskrbljeni, kako se bodo navadili na "tujega" zdravnika. Prebivalci niso vedeli, kako bi se ji zahvalili in jo počastili. Nikoli ni šla nikamor, edino njeno razvedrilo je bilo, da je včasih v nedeljskem popoldnevu igrala klavir. Komaj so jo prepričali, da je prišla na slovesno poslopitev od pacientov čez cesto v sosednji, za silo popravljeni sokolski dom. Tam so jo čakali zbrani zastopniki vseh vasi doline, Ministrstva za zdravstvo, Okraja Kranj, partizanov, Rdečega križa, gasilcev, šolarjev itd. Dvorana je bila nabito polna. Začuden dr. Strnadovo so posadili v prvo vrsto. Slavje se je začelo z dramo Mire Pucove Operacija, ki so jo zaigrali domači igralci. Po končani igri so jo skoraj prenesli na oder. Delegacije so se vrstile po določenem redu, se ji zahvaljevale in ji prinašale skromne darove. Železnikarji so ji podarili sliko Maksima Gasparija, ki je

prej moral nekajkrat priti v Železnike, da si je ogledal najstarejšo hišo Plnado in skrivoma tudi zdravnico. Naslikal jo je, da kot stara žena stoji na pragu Plnade in iz jerbasa otrokom deli prešče. Ženske so jo zasule s klekljanimi čipkami, otroci pa jecljaje deklamirali naučene pesmice. Nekje so prebivalci izbrskali star cel jedilni servis, kar je bilo za tiste čase že celo premoženje. Nazadnje so jo pretreseno in s solzami v očeh (enkrat samkrat sem jo videla takšno) peljali pred dom. Tam jo je čakal natanko takšen avtomobil, kot so ji ga med vojno vzeli partizani, še celo iste barve, darilo Okrajnega ljudskega odbora v Kranju. Poleg avtomobila je stal njen nekdanji in tudi kasnejši šofer Viko Benedik. Čeprav je pred vojno naredila šoferski izpit, jo je vedno vozil Viko, po njem pa Torkarjev Joža.

Slavje je bilo nepopisno. Ona je samo kimala, govoriti ni mogla. Ljudje so se ganjeno drenjali okoli nje. Vsak ji je hotel stisniti roko, govoriti pa niso mogli. Tršat kmet, Podgrivar iz Davče, ji je po pozdravu poljubil roko, kar je bilo za tedanje čase nekaj posebnega. Mož je živel dalj časa v Ameriki in je bil izjemno razgledan.

O dr. Strnadovi bi se dalo napisati cel roman, vendar vsega, kar je delala in žrtvovala za ljudi, nihče ne bi mogel dojeti. Dobro je, da tudi mladi rod

Slovesna
poslopitev od
pacientov.

ve, kako je orala ledino v zdravstvu, lepa, visoka, ponosna in samotna žena, slovenska madame Curie! Tisti pa, ki smo jo osebno poznali, se čutimo počaščene, da smo lahko vsaj ob strani spremljali njeno življenje in delo. Šele po smrti se je razvedelo, kakšno osebno tragiko je preživela kot mlado dekle. Verjetno jo je tudi to zaznamovalo, da v življenju ni poznala drugega kot samo delo, in to trdo delo z razdajanjem za druge. Dvomim, da bi celo kakšen izjemno močan moški prenesel oziroma naredil vse to, kar je za dobrobit prebivalstva Selške doline naredila ona.

Umrla je leta 1961 in je pokopana v Železnikih. Pogreb je bil veličasten. Udeležili so se ga hribovci in dolinci s solzami v očeh. Veseli me, da njenih sledi čas še ni zabil!

Pogreb
dr. Valerije Strnad.

Kolo. Foto: Tine Benedičič